

Zeljko Bujas:

OSNOVNE IZGOVORNE RAZLIKE IZMEĐU BRITANSKOG I AMERIČKOG ENGLESKOG

U povodu mog članka »Zašto isključivo britanski engleski?« (*Strani jezici* br. 2 od 1973, str. 130—135) uredništvo *Stranih jezika* zamolilo me da s jednim ili više priloga ilustriram razlike između britanskog i američkog engleskog, na način koji će biti koristan za nastavnike engleskog, a možda zanimljiv i za nastavnike drugih živih jezika, kao i za sve one koje općenito zanimaju razna pitanja u vezi sa stranim jezicima. Pokušat ću to učiniti prikazujući spomenute razlike na dva područja na kojima su one najizrazitije: u izgovoru i vokabularu. U ovom prilogu — izgovorne razlike.

1.

Pokazat ću ih na usporednim fonetskim transkripcijama početnog odlomka teksta »A Brief History of the English Language« (od M. W. Bloomfielda), iz uvodnog dijela rječnika *The American Heritage Dictionary of the English Language* (New York, 1970; str. XIV). Taj tekst pripada, doduše, američkom engleskom, budući da — jasno — i ne postoji prirodan engleski tekst pisan nekim »općim engleskim«, nego svaki engleski tekst pripada britanskoj ili američkoj (ili kanadskoj, australskoj ili nekoj drugoj) varijanti. Spomenuti je tekst, međutim, odabran zbog svoga maksimalno neutralnog vokabulara i činjeničnog, informativnog stila, što ga čini posebno prikladnim za našu svrhu.

Transkripcija odlomaka iz nekog drugog stila, na primjer iz teksta suvremenog američkog pisca Saula Bellowa britanskim izgovorom — ili jednako suvremenog britanskog autora Alana Sillitoea američkim izgovorom — bilo bi isto kao da, recimo, čitamo Krležu ekavski (izgovarajući na srpski način izrazito hrvatske vokabularske jedinice, dobivajući tako monstroznosti poput *cenik, cvetaća, lepenka, odvetnik, sećanj* i slično).

Odabrani tekst transkribirao sam takozvanom *broad transcription*, dobro poznatom svim našim nastavnicima engleskog jezika. Uveo sam samo tri posebna znaka da označim specifične američke glasove, odnosno glasovne pojave:

- D — za »intervokalno t« (glas između d i t)
- ã — za otvoreno dugo o (slično dugom stražnjem a)
- za stapanje vokala s »retrofleksnim r« (izgovor uz uvijanje jezika natrag i prema nepcu)

Označen je rečenični naglasak. Konačno, različite u intonaciji između britanskog i američkog engleskog problem su za sebe i bit će zanemarene u ovom kratkom i praktičnom prikazu.

2.

Language, like other important patterns of human behavior
 (brit.) 'læŋɡwɪdʒ | laɪk 'ʌðər ɪm'pɔ:tənt 'pætənz əv 'hju:mən bi'heɪvjə |
 (amer.) | 'əðər ɪm'pɔ:tənt 'pæDɜ:nz bə'heɪvjər |
 slowly but constantly evolves from older forms into newer ones.
 'sləʊli bət 'kɒnstəntli i'vɒlvz frəm 'əʊldə 'fɔ:mz ɪntə 'nju:ə wənz ||
 'slouli(:) ... 'kɑ:nstəntli(:) i'vɑ:lvz 'əʊldər 'fɔ:mz ɪn(t)ə 'n(j)u:ər wənz ||
 When different groups of people speaking one language become
 wɛn 'dɪfrənt 'gru:pz əv 'pi:pl | 'spi:kɪŋ wʌn 'læŋɡwɪdʒ | bi'kɑ:m
 hwɛn 'dɪfərnt wɛn bə'kɑ:m
 separated by geographical, political, or social barriers, each group
 'sepəreɪtɪd baɪ dʒɪə'græfɪkl | pə'lɪtɪkl ɔ: 'səʊʃl 'bæriəz | 'i:tʃ 'gru:p
 'sepəreɪDəd | pə'liDəkl | ɔ: 'səʊʃl 'bæriəz |
 gradually develops its own variety of the language, which we
 'grædʒjuəli di'veləps ɪts 'əʊn və'raɪəti əv ðə 'læŋɡwɪdʒ | wɪtʃ wi:
 'grædʒəli(:) 'əʊn və'raɪəDi(:) hwɪtʃ ...
 call a dialect. So long as the differences between two varieties
 'kɔ:l ə 'daɪəlekt || səʊ 'lɒŋ əz ðə 'dɪfrənsɪz bi'twi:n 'tu: və'raɪətɪz
 'kɑ:l || səʊ 'lɑ:ŋ 'dɪfrənsəz bə'twi:n ... və'raɪəDi(:)z
 do not make mutual comprehension impossible (though they may make
 du 'nɒt 'meɪk 'mju:tʃuəl ɪkɒmpri'hensɪn ɪm'pɔsəbl | ðəʊ ðeɪ 'meɪ meɪk
 ... 'nɑ:t 'kɑ:mpɹə'hensɪn ɪm'pɑ:səbl | ðəʊ
 it difficult), and so long as the speakers of each do not consider
 ɪt 'dɪfɪkəlt | ænd səʊ 'lɒŋ əz ðə 'spi:kəz əv 'i:tʃ du 'nɒt kən'sɪdə
 .. 'dɪfəkəlt | ... səʊ 'lɑ:ŋ 'spi:kəz 'nɑ:t kən'sɪdə
 themselves to be speaking a different language, we may say that
 ðəmselvz tə bi(:) 'spi:kɪŋ ə 'dɪfrənt 'læŋɡwɪdʒ | wi(:) meɪ 'seɪ ðət
 'dɪfərnt |
 these varieties are dialects of the same language.
 'ði:z və'raɪətɪz ə 'daɪəlektz əv ðə 'seɪm 'læŋɡwɪdʒ ||
 və'raɪəDi(:)z ɔ: ||

3.

Prethodna transkripcija, vjerujem, jasno pokazuje tipove i opseg izgovornih razlika između britanskog i američkog engleskog. Iz nje vidimo da su te različite prisutne u 42 od ukupno 99 riječi teksta — dakle u gotovo svakoj drugoj riječi. Ako izrazimo iste različite omjerom između ukupnog broja poje-

dinačnih glasova koji su isti (371) i onih koji se razlikuju (59), još uvijek izgovorne razlike postoje u otprilike svakom sedmom glasu analiziranog teksta.

Prirodno, glasovi koji se razlikuju ne javljaju se jednako često. Neki su vrlo česti, drugi osjetno rjeđi. Premda kratak odlomak teksta koji smo analizirali ne može nikako biti dovoljan uzorak za pouzdane tvrdnje koje bi vrijedile za američki engleski u cjelini, već i taj »mikrouzorak« pokazuje značajne diferencijacije. Od ukupno 59 glasova u američkoj transkripciji uzorka koji se ne slažu s usporednim britanskim glasovima dobivamo slijedeću rang-listu 15 tipova razlika:

Redni broj (rang)	Američki engleski	Britanski engleski	Učestalost
1.	ə	i	8 puta
2.	ɚ	ə	7
3.	ou	əu	7
4.	D	t	6
5.	i(:)	i	6
6.	a:	ɔ	6
7.	ə	ʌ	4
8.	ɝ	ɔ:	3
9.	ɚ	rə	3
10.	ɑ:	ɔ:	3
11.	hw	w	2
12.	(j)u:	ju	1
13.	iər	iə	1
14.	dʒ	dʒ	1
15.	ə	uə	1

59

Ako pretpostavimo, kao što smijemo, da podaci iz gornje liste ipak, bar u grubom, predstavljaju strukturu američkih izgovornih razlika, nameću se dva zaključka. Prvi: da šest najčešćih tipova pokriva blizu 70% svih razlika. Iz toga proizlazi drugi, logičan, zaključak: ako, dakle, upamtimo šest prvih razlika s liste, naučili smo — s visokom vjerojatnošću — preko dvije trećine onoga što izgovor američkog engleskog čini različitim od britanskog. Svakako, možemo postupiti i po zdravom razumu i po intuitivnom osjećaju za bitno, pa zanemariti razlike koje su: neobavezne (tipovi 5, 12 i, uglavnom, 1), manje zamjetljive (7, 10) i nesustavne (14, 15), odnosno vezane na izgovor pojedinih riječi (9).

3.1.

Ako preostalim tipovima (2, 3, 4, 6, 8, 11 i 13) dodamo još nekoliko bitnih razlika — koje jednostavno nisu bile zastupljene u tako ograničenom uzorku — onda smo zaista obuhvatili glavninu izgovornih razlika. Polazeći od poznatog k nepoznatom, dakle od britanskog prema američkom izgovoru, možemo odmah formulirati šest najvažnijih pravila, pomoću kojih možemo sami svladati osnove američkog izgovora:

(1) Izgovori svako *r* koje se u britanskom izgovoru ne čuje (dakle na kraju riječi i pred suglasnikom), ali uvinuvsši jezik natrag i prema nepcu.

Na primjer:

<i>farmer</i>	[fɑ:mə]	>	[fɑrmər]
<i>bird</i>	[bɜ:d]	>	[bɜrd]
<i>port</i>	[pɔ:t]	>	[pɔrt]
<i>clear</i>	[kliə]	>	[kliər] > [kli:r]
<i>fair</i>	[feə]	>	[feər] > [fe:r]

(2) Izgovori svako britansko [ɔ] kao dugo stražnje *a* (npr. u *arm*):

<i>hot</i>	[hɒt]	>	[hɑ:t]
<i>locker</i>	[ˈlɒkə]	>	[ˈlɑ:kə]
<i>Boston</i>	[ˈbɒstən]	>	[bɑ:stən]

(3) Zamijeni britansko srednje [əu] stražnjim i zaobljenim [ou]:

<i>rose</i>	[rəuz]	>	[rouz]
<i>cocoa</i>	[ˈkəukəu]	>	[ˈkɔukou]
<i>slower</i>	[ˈsləuə]	>	[ˈslouər]

(4) Umjesto britanskog stražnjeg [ɑ:], u riječima gdje nema *r*, izgovori dugo [æ]:

<i>half</i>	[hɑ:f]	>	[hæ:f]
<i>grass</i>	[grɑ:s]	>	[græ:s]
<i>after</i>	[ˈɑ:ftə]	>	[ˈæ:ftə]

(5) Pretvori svako britansko *t* između dva samoglasnika, a iza naglasaka, u *D* (glas između *t* i *d*):

<i>hotter</i>	[ˈhɒtə]	>	[ˈhɑ:Dər]
<i>pretty</i>	[ˈprɪti]	>	[ˈpriDi(:)]
<i>Dakota</i>	[dəˈkɒtə]	>	[dəˈkɔuDə]

Pred naglašenim vokalom takvo se *t* ne mijenja:

potato [pəˈteɪDoʊ]

(6) Izgovori svako britansko *wh* kao [hw]:

<i>what</i>	[wɒt]	>	[hwa:t]
<i>when</i>	[wen]	>	[hwen]
<i>white</i>	[waɪt]	>	[hwaɪt]

Ovdje ćemo se zaustaviti jer smo usvajanjem samo ovih šest pravila pokrili 31 slučaj (ili više od 50%) od ukupno 59 razlika koje se javljaju u uzorku što smo ga analizirali. Međutim, kako su sva ta pravila »visoko zamjetljiva«, fonetski će učinak biti negdje bliže 70%. Dakle, uz minimalan trud proširili smo svoju anglističku spremu, naučivši glavne odlike američkog izgovora.

3.2.

Naravno, preostale su još dosta brojne, ali manje bitne izgovorne osobujnosti američkog engleskog. One nisu neophodne da ih aktivno svladamo, ali bez njihova *pasivnog* usvajanja (dakle bez sposobnosti da ih prepoznamo u američkom govoru) mogli bismo imati ozbiljnih teškoća u razumijevanju Amerikanaca.

Nabrojati ću nekoliko najupadljivijih:

(7) U grupi *nt* često se ne izgovara *t*:

<i>twenty</i>	['twenti(:), 'twɒni(:)]
<i>sentence</i>	['senəns]
<i>wanted</i>	['wɑ:nəd]
<i>quantity</i>	['kwɑ:nəti(:)]
<i>winter</i>	['wɪnə]

Naravno, tako se u američkom engleskom gubi razlika između riječi *winter* i *winner* — kao, uostalom, između *latter* i *ladder*, v. (5) — ali sličnih pojava imamo i u britanskom engleskom, gdje se ne razlikuju *witch* i *which*, dok američki engleski čuva tu razliku: [witʃ] i [hwiʃ].

(8) Vrlo je čest i izgovor [u:] umjesto [ju:] iza *t*, *d* i *n*. On je, doduše, označen u našem transkribiranom uzorku kao neobavezano (kao [(j)u:]), ali je nedvojbena vrlo markantan za slušaoca naviknute isključivo na britanski engleski, pa treba da budemo upozoreni na to:

<i>new, knew</i>	[nu:]
<i>student</i>	['stu:dənt]
<i>duty</i>	['du:di(:)]

(9) Umjesto britanskog [ʌr] američki ima [ər]:

<i>hurry</i>	['həri(:)]
<i>courage</i>	['kʌrɪdʒ]
<i>worry</i>	['wəri(:)]

(10) U američkom engleskom nastavci *-ary*, *-ory* i *-ony* (kada dolaze dva sloga iza naglaska) obično dobivaju sporedni naglasak pa se izgovaraju bez redukcije:

<i>dictionary</i>	['dɪkʃənəri(:)]
<i>territory</i>	['terə.tɔ:ri(:)]
<i>testimony</i>	['testə.məni(:)]

(11) Od ostalih nastavaka koji se izgovaraju drukčije u američkom engleskom najupadljiviji je *-ile* sa svojim izgovorom [-ɪ], za razliku od britanskog [-aɪ]:

<i>sterile</i>	['sterə]
<i>fertile</i>	['fɜ:ɪ]
<i>hostile</i>	['hɔ:stɪ]
<i>missile</i>	['mɪsɪ]

(12) Značajne su i neke razlike u naglasku:

<i>locate, rotate, translate</i>	['loukeɪt], ['rəuteɪt], ['trænsleɪt]
<i>garage</i>	[gə'reɪʒ]
<i>premier, frontier</i>	[pre'mi:ə], [frən'ti:ə]
<i>moustache</i>	['məstæ:ʃ]
<i>expletive</i>	['eksplə'ɪv]

(13) Konačno, stanovit broj riječi jednostavno se neočekivano različito izgovara. Najčešće od njih su:

(n) <i>either</i>	['(n)ɪ:ðə]
<i>progress</i>	['pra:gres] (rjeđe ['prougres])
<i>year</i>	[jɪ:]
<i>inquiry</i>	['ɪnkwəri(:)] (ali i ['ɪnkwaiəri(:)])
<i>suggest</i>	[səg'dʒest] (rjeđe [sə'dʒest])
<i>leisure</i>	['li:ʒə] (rjeđe ['lezə])
<i>status</i>	['stæ:ʔəs] (ali i ['steɪʔəs])

Prije nego završim, ne želim previdjeti stereotipni prigovor »upućenog« domaćeg anglista, koji bi mogao glasiti otprilike ovako: »Sve je to lijepo što ste tu naveli, ali britanski engleski ima svoj standardni izgovor (RP) — što je dobro poznato — a američki ga nema, nego svatko govori kako hoće.«

Kao prvo: što je to »standardni britanski izgovor«, taj RP? Ili, bolje, kakve su njegove odrednice? One su sociološke i geografske. To je izgovor obrazovanih osoba (sociološka komponenta) u južnoj Engleskoj, shvaćenoj uže — dakle bez Škotske i Walesa (geografska komponenta).

Ali na isti način naziv *General American* (kraće *GA*) označava standardni američki izgovor, a podrazumijeva govor obrazovanih osoba iz središnjeg i zapadnog dijela SAD, i obuhvaća dvije trećine ukupnog stanovništva. Preostala trećina stanovništva SAD upotrebljava dva regionalna izgovora, istočni i južni, koji su po svojim obilježjima — osobito istočni — negdje na pola puta između američkog i britanskog izgovora. Istočnim se izgovorom služi oko 20 milijuna ljudi (ili oko 10% ukupnog stanovništva SAD) u Novoj Engleskoj i New Yorku. Južni izgovor obuhvaća oko 50 milijuna osoba (dakle četvrtinu stanovništva SAD), u državama: Virginia, North Carolina, South Carolina, Tennessee, Florida, Georgia, Alabama, Mississippi, Arkansas, Louisiana i Texas, te u dijelovima nekih susjednih država.

Ne zaboravimo, međutim, da se, zbog utjecaja škole i masovnih medija, neprestano širi utjecaj *GA*, koji danas uživa izrazit prestiž nad južnim i istočnim izgovorom. (Poznato je da je predsjednik L. B. Johnson smatrao da mu njegov južnjački izgovor nanosi štetu. A mnogo izrazitiji teksaški izgovor njegove supruge gotovo ju je karikirao pred američkom javnošću prilikom svakog njezinog nastupa na televiziji.) Gotovo svi najavljujući i komentatori velikih radio i televizijskih korporacija u SAD imaju *GA* izgovor. Konačno, samo taj je izgovor norma u američkim udžbenicima i u tečajevima engleskog jezika. Prema tome, tvrditi danas da američki engleski nema izgovorne norme, to jest standardnog izgovora, znači jednostavno ne biti upućen.

Dapače, uspoređujući današnji položaj standardnog izgovora u američkom i britanskom engleskom, moglo bi se dokazivati da školovani *GA* — zahvaljujući svojoj mnogo široj prostorno-populacijskoj podlozi i mnogo manjem staleškom opterećenju — ima pouzdaniju funkciju u uvjetima suvremenog društva. Premda za funkciju izgovorne norme nije presudan broj onih koji se njom služe, činjenica je da se (prema najliberalnijim procjenama) *RP*-em u Britaniji služi najviše 5% stanovništva. Činjenica je i to da se prostorno-populacijska baza *RP* — pošto isključimo Škotsku, Wales, a unutar same Engleske sjevernu, srednju i jugozapadnu regiju — svodi na London s okolnom regijom; dakle na najviše 15—20 milijuna ljudi, ili na otprilike jednu trećinu ukupnog stanovništva (a samo petinu površine) Britanije. Područje *GA*, da se podsjetimo, zahvaća dvije trećine stanovništva, i tri četvrtine prostanstva SAD.

Značajne su i riječi vodećeg britanskog stručnjaka za engleski jezik, profesora londonskog Sveučilišta Randolpha Quirka: »Ali *RP* ne uživa više onaj jedinstveni autoritet koji je imao u prvoj polovici 20. stoljeća. On je danas samo jedan od nekoliko glavnih tipova izgovora koji se upotrebljavaju na BBC-u, uz druge koji se odlikuju jasnim regionalnim obilježjima.« (*A Grammar of Contemporary English*, London 1972, str. 20).

Činjenica da takav »klasični« izgovorni priručnik za britanski izgovor kao što je *English Pronouncing Dictionary* od Daniela Jonesa bilježi samo jedan od glavnih tipova izgovora školovanog britanskog engleskog (izgovor *public schools*, dakle ekskluzivnih privatnih internata) — samo govori o regionalnoj i staleškoj isključivosti autora. Dobro obaviješten anglist u našoj zemlji trebao bi jednako tako da zna za (i da ima) i američki pandan Jonesu. To je *A Pronouncing Dictionary of American English* od J. S. Kenyona i T. A. Knotta, koji šire — i lingvistički ispravnije — sustavno bilježi i izgovorne varijante Nove Engleske i Američkog Juga. Autori su nesumnjivo mogli, da su htjeli, izostaviti te varijante i isključivo navoditi samo školovani izgovor srednjeg i zapadnog dijela SAD, pa takav izgovorni rječnik onda ne bi uopće »zaostajao« za Jonesovim.

* * *

I na kraju — pisac ovih redaka ne bi nikako želio da bude shvaćen kao protivnik britanskog izgovora. On se, uostalom, i sam često služi njime, predaje ga na fakultetu studentima anglistike, i nikad nije bio neosjetljiv na njegovu specifičnu draž i nezaobilaznost kao prijenosnika klasičnih tekstova engleske književnosti. Autor ovog napisa protivnik je jedino one isključivosti u domaćoj nastavnoj praksi zbog koje su naši anglisti praktički lišeni mogućnosti da, kao ravnopravnu, upoznaju drukčiju, ali jednako specifičnu i na svom području nezaobilaznu privlačnost američkog izgovora. (Da se i ne spominju oni važniji razlozi — potpunija anglistička sprema, otvorenost prema cijelom anglosaskom govornom području i slično — već izloženi u spomenutom članku »Zašto isključivo britanski engleski?«)

Jeste li se pretplatili na »Strane jezike«?

Molimo sve nastavnike stranih jezika da se pretplate na naš časopis jer samo stalni pretplatnici direktno pomažu redovno izlaženje časopisa. Recite to, molimo vas, i svojim kolegama. Pretplate se šalju na adresu: Školska knjiga, Masarykova 28, 41000 Zagreb, žiro račun 30107-601-3018, s naznakom za časopis »Strani jezici«.